

ПОЛЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА ЯК СУБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено виявленню основних рис і тенденцій розвитку польської національної меншини в Україні, а також визначенню ключових аспектів участі поляків в українських суспільно-політичних процесах. Зроблено спробу показати рівень громадянської зрілості, політичної культури польської громади в Україні на сучасному етапі. Особливу увагу приділено ролі національної політики Української держави в процесі політичної суб'єктивації польської національної меншини.

Ключові слова: національна меншина, польська громада в Україні, політична суб'єктивація, національна політика щодо меншин.

Статья посвящена выявлению основных черт и тенденций развития польского национального меньшинства в Украине, а также определению ключевых аспектов участия поляков в украинских общественно-политических процессах. Сделана попытка показать уровень гражданской зрелости, политической культуры польской общины в Украине на современном этапе. Особое внимание уделено роли национальной политики украинского государства в процессе политической субъективации польского национального меньшинства.

Ключевые слова: национальное меньшинство, польская община в Украине, политическая субъективация, национальная политика в отношении меньшинств.

The article is devoted to identifying the main trends of the Polish minority in Ukraine and the key aspects of the participation of Poles in the Ukrainian social and political processes. The author shows the level of civic and political culture of the Polish community in Ukraine today. Special attention is paid to the role of Ukrainian national policy in the process of political subjectivation the Polish ethnic minority.

Key words: minority, the Polish community in Ukraine, political subjectification, the national policy on minorities.

Нині перед Україною на шляху до формування стабільного громадянського суспільства, поряд із проблемою національної консолідації, постали також завдання налагодження нормальних міжетнічних відносин, захисту прав етнічних та національних меншин. В умовах розвитку політичної системи українського суспільства етнічні та національні меншини почали активно включатись у сферу політичної діяльності, прагнучи посісти гідне місце в державно-культурному будівництві.

У багатонаціональній за складом Україні час від часу актуалізуються та загострюються проблеми врегулювання взаємин з окремими етнонаціональними групами, зокрема російською, татарською, румунською та ін. Однією з найбільш чисельних національних меншин, що проживають на теренах нашої держави, є польська, яка відзначається посиленням руху до самоорганізації та етнічної ідентифікації, а також становленням як суб'єкта політики. Тому актуальним, із нашої точки зору, видається дослідження, з одного боку, ролі та місця Української держави в реалізації прав і задоволенні потреб поляків в Україні, а з іншого – участі самої меншини в суспільно-політичних процесах країни.

Вивченням польської меншини в Україні в історичній ретроспективі та на сучасному етапі

займалися такі дослідники, як Т. Веремчук [1], Т. Єременко, Б. Чирко, О. Калакура [2], О. Жосан [3], В. Загурська-Антонюк [4], Я. Лазар [5], Н. Медведчук [9], С. Рудницький, С. Сухачов [13] та ін. Напрацювання цих науковців дозволяють виявити лише окремі аспекти становища та діяльності польської національної меншини як суб'єкта суспільно-політичних процесів в Україні. Тому окреслені питання потребують подальшого комплексного вивчення.

Зважаючи на актуальність та недостатню вивченість проблеми, автор поставив собі за мету: 1) дослідити основні риси й тенденції розвитку польської національної меншини в Україні; 2) визначити ключові аспекти участі польської громади в українських суспільно-політичних процесах.

Об'єктом дослідження є польська національна меншина України як важлива складова громадянського суспільства та його політичної системи, а предметом – процес становлення, функціонування й розвитку польської меншини як суб'єкта сучасного суспільно-політичного життя України.

На сьогодні в Україні, за даними останнього перепису населення 2001 року, проживає 144 130 поляків, що складає 0,3 % від загальної чисельності населення держави. Серед національних меншин поляки за кількістю населення посідають восьме місце (після

росіян, білорусів, молдован, кримських татар, болгар, угорців та румунів).

Розселення поляків в Україні історично було пов'язане перш за все з Правобережжям і Східною Галичиною. Саме тут сформувались найчисленніші польські етнографічні громади. Найбільше поляків у 2001 р. проживало в Житомирській (49 046 осіб; 3,5 % населення), Хмельницькій (23 005 осіб; 1,6 % населення) та Львівській (18 948 осіб; 0,7 % населення) областях [11].

Загалом на сьогодні суспільно-політична й релігійна ситуація в середовищі польської національної меншини є стабільною та лояльною до української влади. Соціально-політичне самопочуття українських

поляків закономірно визначається як позитивними, так і негативними настроями.

Негативним аспектом у становищі польської національної меншини виступає те, що для поляків України характерним є процес старіння, пов'язаний передусім з асиміляцією, та, меншою мірою, міграцією. Процесам асиміляції сприяє відсутність місць компактного проживання поляків (за винятком деяких сіл у Львівській, Чернівецькій, Хмельницькій і Житомирській областях) та мовна асиміляція (тільки 13 % українських поляків у 2001 році назвали рідною польську, 71 % – українську) (табл. 1).

Таблиця 1

Рідна мова поляків України за переписом 2001 року [11]

Мова	Частка осіб, які вважають мову рідною, %
Українська	71,0
Російська	15,6
Польська	12,9
Інша	0,5

Натомість майже 71,2 % опитаних українських поляків визнали, що, незважаючи на це, вільно володіють польською мовою, і лише 1,4 % не знають

її взагалі (рис. 1). Польською мовою однаковою мірою володіють як у сільській (71,4 %), так і в міській (71 %) місцевості.

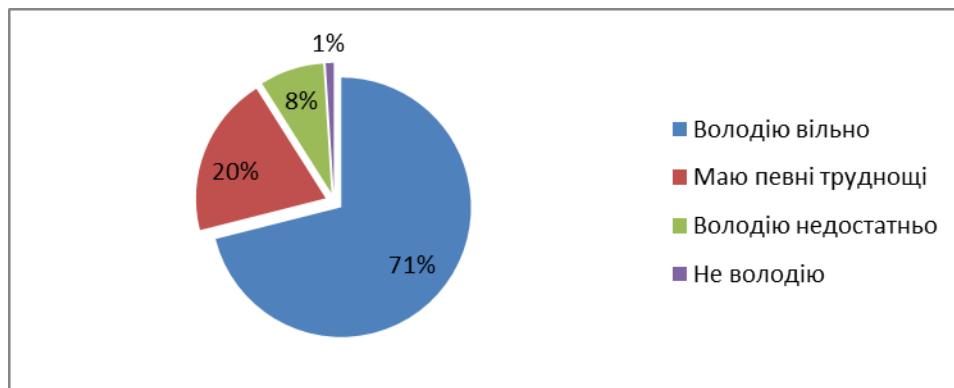

Рис. 1. Розподіл польського населення України за рівнем володіння польською мовою [5]

Така ситуація зумовлена перш за все тією обставиною, що поляки на території України довгий час жили в умовах обмеження контактів із рідним краєм. І через те існували проблеми з польською пресою та книговиданням. Однак за останнє десятиріччя в умовах налагодження відносин між Українською та Польською державами ситуація почала змінюватися. У нових умовах польські осередки, користуючись правом статусу національних меншин, почали відроджуватися.

Як відомо, будь-які оновлюючі процеси в культурно-політичній сфері починаються з громадянської активізації народу, що супроводжується утворенням громадських організацій. Закон України «Про національні меншини в Україні» у ст. 13 гарантує представникам польського населення свободу у виборі обсягу і форм здійснення своїх прав і їх реалізації як особисто, так і через відповідні державні органи місцевого самоврядування та громадські організації [12]. І польська меншина користується таким правом.

Наприклад, ще восени 1988 року в Києві було засновано Польське культурно-просвітницьке товариство, головою якого став С. Шалацький. До завдань товариства входили захист польських пам'яток на

території України, організація вивчення польської мови, відродження польських національних традицій та звичаїв, культурно-освітня діяльність, розширення контактів з історичною батьківщиною. Відділення цього товариства було створено в Житомирі, Вінниці, Хмельницькому, Харкові, Одесі, Кіровограді, Кременчуці [4].

Більш широко такі процеси розгорнулися після 1991 року, коли було створено вітчизняну правову базу у сфері громадянських відносин. Від того часу свою історію розпочинає польська організаційно-суспільна діяльність на Україні. Так, у результаті реорганізації згаданого вище Польського культурно-просвітницького товариства виникла потужна організація «Спільнота Польська».

1991 р. було засновано Товариство «Україна – Польща» завданнями роботи якого є налагодження і поновлення контактів між науковцями, бізнесменами та правниками України і Польщі.

У жовтні 1991 р. на Другому Конгресі поляків в Україні було заявлено про появу ще однієї полонійної організації – Спілки поляків України (СПУ), яка визначила своїм завданням об'єднання всіх польських громадських утворень на території нашої держави. У її програмі за мету діяльності визнано подальше

національне відродження всіх поляків в Україні. Підкреслювалося, що польське населення підтримує «Декларацію про незалежність України» і вважає себе складовою частиною українського суспільства [6].

У січні 1992 р. у Львові на з'їзді поляків України постала Федерація польських організацій в Україні (ФПОВУ), очолена Е. Хмельовою [8]. Ця організація, а також Спілка поляків України на сьогодні виступають найвпливовішими організаційними структурами польської національної меншини на території України.

2 листопада 1994 р. у Києві товариства «Згода», «Солідарність», Культурно-освітнє Товариство ім. А. Міцкевича, Київське відділення «Спілки поляків» ухвалили рішення про створення «Координаційної Ради польських організацій Києва». Перед усіма польськими громадськими організаціями в нашій державі стоїть завдання не просто відроджувати національну самосвідомість місцевих поляків, але й усебічно сприяти налагодженню продуктивних культурних стосунків між двома країнами.

У січні 2000 р. за сприяння польського Міністерства закордонних справ було створено Польський інститут у Києві, очолений П. Козакевичем. До його завдань належить: формування і промоція образу Польщі як сучасної і демократичної держави, підтримка обміну думками, ліквідація негативних стереотипів в українсько-польських відносинах [9].

Польські громадські організації практикують такі форми діяльності: викладання польської мови; заснування та функціонування бібліотек; видавничу діяльність; науково-дослідну діяльність; упорядкування місць та культурних пам'яток, пов'язаних з історією Польщі; організація культурно-освітніх заходів; допомога в розвитку народної самодіяльності тощо.

Завдяки підтримці польських громадських організацій в Україні функціонує п'ять шкіл із навчанням польською мовою, у яких навчається близько 2 тис. учнів. У Львівській області навчання польською мовою ведеться в чотирьох школах. Із них дві школи знаходяться у Львові та ще дві – у Мостиському районі. Ще одна школа з польською мовою навчання функціонує в Івано-Франківську. У школах із навчанням польською мовою до навчальних планів уведено предмети «Історія Польщі» та «Географія Польщі».

Як предмет, в Україні вивчають польську мову понад 4 тис. учнів, факультативно або в гуртках – понад 3 тис. учнів [3]. Польська мова вивчається також у численних українських вищих навчальних закладах. А наприкінці 2012 року польські організації в Україні виступили з ініціативою надати польській мові статусу регіональної у прикордонному Мостиському районі Львівської області, де налічується близько чотирьох сіл, населення яких складають поляки [10].

Західні регіони, у яких найбільше проживає поляків, характеризуються активною діяльністю польської громади в медіа-сфері. Так, в ефірі каналу «Житомир» щотижнево виходить «Слово польське» (25 хв.), а «ТРК Союз-ТВ» за поданням ТК «Полонія» щоденно транслює передачі для польської спільноти.

Столицею польського радіомовлення в Україні є Львів: на частоті радіостанції «Незалежність» у різні дні мовить «Radio Lwow» та виходить програма «Program katolicki». Також тут діє Львівська міська громадська організація «Polskie Towarzystwo Radiowe». Значну роль у міжкультурній комунікації відіграє Польське радіо для закордону. У передачах наявні випуск новин, огляд преси, коментарі, репортажі кореспондентів зі світу, інтерв'ю та дискусії, літературні та музичні сюжети.

Періодичні видання польської національної меншини представлено такими групами видань:

- інформаційні: «Głos Podola» (Кам'янець-Подільський), «Волинський Монітор» (Луцьк), «Kurier Stanisławowski» та «Kurier Galicyjski» (Івано-Франківськ), «Газета польська» (Житомир), «Дзєннік Кійовскі» (Київ);
- громадсько-суспільні: «Lwowskie Spotkania» (Львів), «Harczerz Kresow» (Львів), «Wspolne Dziedzictwo» (Тернопіль), «KOTWICA» (Миколаїв);
- культурно-освітні: «Мозаїка Бердичівська» (Бердичів), «Голос вчителя» (Дрогобич), «Krynica» (Київ);
- релігійні: «Воляння з Волині» (Острів), «Радість Віри» (Львів) [1].

Останнім часом набувають усе більшої популярності спільні українсько-польські проекти в медіа-сфері, наприклад, міжнародний міждисциплінарний журнал «Ucrainica Polonica» й «Українська полоністика».

Статус польської національної меншини в Україні якісно відрізняється від статусу інших національних меншин, наприклад від ромів або кримських татар. Адже поляки мають історичну батьківщину, сусідню з українською державою – Республіку Польщу, від якої надходить суттєва матеріальна та інституційна допомога. Тому процес самовизначення в полонійних колах проходить досить успішно та швидко.

Для іміджу України ж, у свою чергу, негативним явищем виступає той факт, що це все функціонує і розвивається головним чином за рахунок фінансування з боку уряду Польщі. На поточний період часу, наприклад, усі зібрання польської громади у львівському костелі та виїзди дітей на оздоровлення і навчання до Республіки Польща також фінансуються Польщею.

Так, за словами представників Товариства польської культури Львівщини, рівень допомоги місцевої адміністрації в забезпеченні інтересів польської громади Львівщини, порівняно з допомогою з боку Республіки Польща, є нульовим. Упродовж останніх декількох років товариство польської культури отримало на свої потреби від Львівської облдержадміністрації лише близько 2 тис. грн. Це змушує українських поляків звертатися за постійною допомогою до чиновницького апарату Польщі. У цьому аспекті голова товариства Е. Легович протиставив ситуацію із забезпеченням потреб української діаспори на території Республіки Польща, де на задоволення її інтересів щорічно закладаються значні бюджетні кошти, які встановленим порядком через Сейм передаються громадам національних меншин. Так, на потреби української діаспори в Польщі щорічно виділяється 2 млн злотих (близько 5 млн гривень). При цьому

Е. Легович зазначає, що польській громаді було б достатньо суми у 100 тис. грн [7].

У ст. 9 Закону «Про національні меншини в Україні» гарантується ще одне право для національних меншин, реалізація якого сприяє становленню їх як суб'єктів політичного життя держави, зокрема: «громадяни України, які належать до національних меншин, мають право відповідно обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування, в армії, на підприємствах, в установах і організаціях» [12].

Проте, ведучи мову про присутність членів польської громади в українських виборних органах та органах державної влади, маємо відзначити негативну тенденцію, пов'язану з низьким рівнем її представництва. Так, в Україні не створено жодної політичної партії польської меншини (на противагу, скажімо, угорській та російській громадам, які скористалися таким правом, у результаті чого постали такі політичні партії, як «Демократична партія угорців України», «КМКС» Партія угорців України, «Руський блок» та ін., котрі балотувалися на виборах до Верховної Ради України). Польська ж громада не представлена в українському парламенті. Серед 66 депутатів Мостинської районної ради у Львівській області є два поляки (поляки складають 20 % від жителів самого Мостиська та 8 % поляків живе в районі).

Отже, можна зробити висновок, що польська меншина – це одна з найбільш численних меншин в Україні, яка на разі перебуває на шляху своєї ідентифікації та політичної суб'єктивації. Поляки в Україні в силу тривалого проживання в умовах обмеження контактів зі своєю історичною батьківщиною зазнали асиміляції, на що вказують дані останнього українського перепису населення.

Проте, позитивом є той факт, що на сьогодні польська громада в Україні активізує свою діяльність, ключовими моментами якої можна назвати:

1) збереження культурної самобутності та розвиток культурної творчості;

2) діяльність національно-культурних, громадських організацій;

3) контакти з історичною батьківщиною та участь у міждержавних процесах.

Серед негативних сторін становища польської меншини в Україні можна виокремити:

1) відсутність політичних спільнот (політичних партій), які б представляли меншину на офіційному рівні;

2) низький рівень участі у формуванні владних структур та представництва на всіх рівнях влади (від місцевого до урядового та парламентського).

Також, незважаючи на наявність численних гарантій прав та захисту свобод національних меншин в Україні, затверджених на законодавчому рівні, реальна життєва практика засвідчує недостатню увагу з боку українського уряду до цих питань. Існування та розвиток польської національної меншини на теренах України нині відбувається за рахунок контактів з історичною батьківщиною, яка практично й здійснює фінансування своєї діаспори. Тому з боку України має бути вжито низку науково обґрунтованих заходів для забезпечення того, щоб реформування, які здійснюються у сфері освіти, науки, державного управління та місцевого самоврядування, не призвели до обмеження права осіб, що належать до національних меншин, у тому числі й польської, отримувати освіту державною мовою, розвивати та захищати власну культурну та творчу спадщину, брати участь у формуванні органів влади та мати власне представництво у виборних органах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веремчук Т. Україна-Польща: міжкультурна комунікація через ЗМІ діаспори [Електронний ресурс] / Т. Веремчук. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/nvnu/filolog/2010_21/R3/Veremchuk.pdf.
2. Єременко Т. Поляки в Україні / Т. Єременко, Б. Чирко, О. Калакура // Віче. – 1993. – № 2. – С. 119–130.
3. Жосан О. Особливості українсько-польських стосунків на сучасному етапі [Електронний ресурс] / О. Жосан. – Режим доступу : <http://www.forumn.kiev.ua/2009-09-88/88-07.htm>.
4. Загурська-Антонюк В. Політична суб'єктивація національних меншин в Україні (на прикладі суспільно-громадянської діяльності польської національної меншини) [Електронний ресурс] / В. Загурська-Антонюк. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_40/Gileya40/P14_doc.pdf.
5. Лазар Я. Національна політика України в освітній сфері (на прикладі польської меншини Прикарпаття) [Електронний ресурс] / Я. Лазар. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/AiV/2009_2/LAZAR.htm.
6. Матеріали Спілки поляків м. Київ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zpk.com.ua/>.
7. Матеріали Товариства польської культури на Львівщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tkpzl.lviv.ua/uk/>.
8. Матеріали Федерації польських організацій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dom-polski.org.ua/ua/main/about>.
9. Медведчук Н. Участь громадських організацій в українсько-польських культурних стосунках: історія і сучасність [Електронний ресурс] / Н. Медведчук. – Режим доступу : http://www.history.univ.kiev.ua/ethnology/journal/ethnic_history_11/11_7.pdf.
10. На Львівщині польська мова може стати регіональною [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.lviv.ua/news/2012/09/25/154329.html>.
11. Про кількість та склад населення України за підсумками Всесоюзного перепису населення 2001 року : повідомлення Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/polit/02dksvpm.htm>.
12. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25.06.1992 № 2494-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 36. – Ст. 529.
13. Рудницький С. Джерельна база дослідження польських національно-культурних товариств як умова аналізу функціонування інститутів громадянського суспільства [Електронний ресурс] / С. Рудницький, С. Сухачов. – Режим доступу : http://postua.info/rudnycki_sukachov.htm.
14. Тищенко Ю. Політичні партії та національні меншини в оцінках експертів [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко. – Режим доступу : http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/party-national_minority2013.pdf.

Рецензенти: Іванов М. С., д. політ. н., професор;
Простова О. І., к. політ. н., ст. викладач.

© Куришко С. С., 2014

Дата надходження статті до редколегії 15.10.2013 р.

КУРИШКО Світлана Сергіївна – магістр політології Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв.

Коло наукових інтересів: криза політичних інститутів в Україні, латентні напрямки політичної діяльності.